

УДК 261.7:269

**РОСІЙСЬКИЙ МЕСІАНІЗМ:
ДЕЯКІ ХАРАКТЕРОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ****RUSSIAN MESSIANISM:
SOME CHARACTEROLOGICAL FEATURES****Добродум О. В.,**

доктор філософських наук, професор
науково-дослідного Інституту, Київський
національний університет культури і мистецтв
(Київ, Україна), e-mail: dobrodum.olga@gmail.com,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7651-4946>

Dobrodum O. V.,

D.Sc., Full Professor of Scientific-Research Institute
of Kyiv National University of Culture and Arts (Kyiv,
Ukraine), e-mail: dobrodum.olga@gmail.com,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7651-4946>

Характерною рисою історіософської рефлексії РФ є месіанізм, причому антимесіанський дискурс часто переважає над месіанським. Із розвитком державності посилюється авторитет та вплив РПЦ, патріотичні угруповання заявляють про відродження Росії, ідеться про боротьбу Росії й Америки за Європу, про нову Холодну війну за Арктику, задіють в PR-ресурси і ядерний потенціал Росії. Наше завдання – висвітлення специфіки конфліктогенного потенціалу російського месіанізму, методи дослідження: конкретно-історичного аналізу і міждисциплінарного синтезу. Релігійна картина світу сучасних росіян багато в чому зумовлена постбіполярним баченням: переосмисленням геополітичного місця в світі, переходом з II світу в III або навіть IV, релігійною та історичною політикою, сакралізацією і націоналізацією минулого.

Ключові слова: російський месіанізм, конфліктогенний потенціал, історіософська рефлексія, постбіполярне бачення.

Messianism is a characteristic feature of the historiosophical reflection of the Russian Federation, and the anti-messianic discourse often prevails over the messianic one. Due to the development of statehood, the authority and influence of the Russian Orthodox Church are increasing, patriotic groups claim to revive Russia, the struggle between Russia and America for Europe and a new Cold War for the Arctic are actualized, nuclear potential of Russia becomes an essential factor of the PR resource. The religious point of view of the modern Russians is largely due to the post-bipolar vision: the rethinking of the geopolitical place in the world, the transition from the II world to the III or even IV one, religious and historical politics, the sacralization and nationalization of the past. Our task is to highlight the specifics of the conflictogenic potential of Russian messianism, research methods: concrete historical analysis and interdisciplinary synthesis.

Keywords: Russian messianism, conflictogenic potential, historiosophical reflection, post-bipolar vision.

Месіанізм в Росії є суспільним феноменом багато в чому сакрального характеру, російський месіанізм/антимесіанізм традиційно розглядаються у містичному, езотеричному, трансцендентальному, метафізичному, історіософському вимірах. Навіть біблійні вирази подекуди трактуються у дусі російського месіанізму/антимесіанізму. РФ здійснює послідовне конструювання месіанського бренду, приміром, шляхом апеляції до історії у великодержавницькому дусі та обстоювання національної історіографії, особливо активно експлуатується PR-ресурс у вигляді ядерного потенціалу Росії, філософська, релігійна і політична концептуалізація відтворення СРСР. У Росії антимесіанський дискурс найчастіше переважає над месіанським [2].

Росія сторіччями постає як центр сили та полюс напруги світових геополітичних і релігійних відносин: месіанські та геополітичні амбіції цієї держави обґрунтовуються посиленнями на Святе

Письмо, релігійною і політичною міфологією, національною історіографією та історіософією, при чому для Росії властиві скоріше латентні форми месіансько-міленаристської свідомості й апокаліптичного хіліазму [1].

«Велике релігійне повернення» багаторазово актуалізує роль релігії як чинника політичної мобілізації, міжнаціонального протистояння та глобальних релігійних ризиків. З іншого боку, проявляється напруга між різними релігійними світоглядами й просвіченим секуляризмом, які часом постають, подібно до комунізму, певною формою релігії. У зв'язку із зазначеним зростає популярність тематики месіанізму: у випадку України актуальною є проблематика, що стосується набуття томосу у контексті російського месіанізму, «Русского мира», духовних скріп російської цивілізації тощо. Російський месіанізм можна розглядати в контексті політичної конфліктогенності в анексованому українському Криму та окупованих ОРДЛО; прояви російської месіанської ідеї можна спостерігати і в сучасній Сирії та Венесуелі, Кубі і Північній Кореї, Уганді та Гані, Білорусі і Китаї, Казахстані та Вірменії, В'єтнамі і Монголії.

Згідно з О. Дугіним, світ постає у боротьбі морської (торгово-піратської) (Карфаген, Британія, США) та суходільної (Рим, монголи, Німеччина, Росія) цивілізацій, у якій важливими гравцями виступають таємні спільноти – містичні ордени. Помітний вплив на свідомість представників російських еліт здійснюють неоязичницькі ідеї на кшталт теорії «Мертвою води» або «російської Гіпербореї». Перша – концепція громадської безпеки Росії «Мертва вода» – розглядає світову історію як протистояння двох основних сил, світового юдейства і Росії, причому основним методом боротьби євреїв з Росією є юдеохристиянство. Друга – гіперборейська, або арійська – визначає росіян як нащадків давньої арійської північної Гіпербореї [7]. І якщо для З. Бжезинського есхатологічне Зло уособлено в Росії, то для О. Дугіна воно втілено у США.

Згідно з політико-міфологемними уявленнями І. Бражнікова, на початку ХХІ ст. англосаксонський-юдеохристиянський глобалізм має більше ресурсів, домінує та діє з великим випередженням, причому всюди, де має місце конфлікт між православними і мусульманами або католиками та мусульманами, ці конфлікти буцімто штучно розпалюються атлантистською спільнотою. Саме США і Англія нібито виростили «ісламський тероризм», проект Великої Албанії підтримувався тими самими силами [6].

В даний час в РФ відбувається свого роду глорифікація Й. Сталіна: позитивне сприйняття радянської історії було б неможливе без уявлення про сталінізм як про Золоте століття, ідеалізації вождів радянської влади та політичних ідеологем і міфологем про Велику Вітчизняну війну: минуле начебто гіпнотизує Росію. Міфічні та напівлегендарні сюжети про Сталіна (апокрифічний кроплення святою водою кабінету

в Кремлі колишнім семінаристом Сталіним, чи то зустріч з Антихристом в юності у Тифліських горах) зібрані воедино в постмодерністському телесеріалі «Сталін. Live». Сталін, апокаліптичний правитель, зображується у традиціоналістському контексті: сюжет будується навколо останніх днів життя вождя, коли він згадує пройдений шлях та осмислює його в контексті подій Старого і Нового Заповітів, постійно цитує Біблію, згадуючи про свої стосунки з дітьми, розмірковуючи про віру, державу, народи тощо.

Як стверджує І. Бражников, будь-яка відповідальна російська влада повинна відбудовувати себе «від Сталіна», тобто відновлювати державний культ цього політика подібно до того, як Петро I культивував Олександра Невського, а Сталін – і Невського, і Петра, а політтехнологічні інсинуації на кшталт «Сталін: proetcontra» необхідно припинити. «Сталін – це бренд», такий же розкручений, як і «кока-кола», «снікерс» або «Тіна Канделаки» [8].

Антимесіанський дискурс щодо Росії спрямований, зокрема, на те, щоб показати недостовірною офіційну версію російсько-радянської історіографії про хрещення Русі за князя Володимира в 988 р. (ряд істориків вважають, що хрещення Русі відбулося раніше – наприклад, при київських князів Аскольда та Діра) і особливо про право Росії називатися Росією. Так, в червні 2008 р. УПЦ КП закликала уточнити термін «Русь» на підставі видань оригіналів древніх літописів, зокрема, Нестора Літописця. Москви в ті часи ще не було як населеного пункту, тому, на думку глави УПЦ КП Патріарха Філарета (Денисенка), поняття «Київська Русь» – виключно українська власність. О. Палій стверджує, що історія Росії має таке ж відношення до історії Русі, як, наприклад, історія Анголи та Мозамбіку до історії Португалії або історія Індії – до історії Великої Британії. На думку історика, якби, наприклад, сьогодні Росія захотіла перейменуватися на Китай, це зовсім не означало б, що разом з такою нехитрою маніпуляцією вона б отримала в спадок китайську історію і культуру [8].

А. Дугін називає глобалізацію / американізацію «задумом Антихриста» та закликає покарати прихильників ліберальної економіки. Він характеризує російський месіанізм в антиамериканському і антиглобалістському контексті: багата Глобальний Північ пропонує свою модель майбутнього світоустрою – однополярний світ та новий світовий порядок. Росія входила в G8, і там вона була з Глобальною Північчю; Росія входить в ШОС, і там вона з Глобальним Півднем. Завдання Росії – бути ковчегом, месіанським, обраним народом, народом Нового завіту, оскільки сказано в Євангелії: «Багато хто з перших стануть останніми, а останні першими» (Мрк. 10:31) – сьогодні Глобальна Північ перемагає, але це перемога піррова [9].

Певною відповідністю американській протестантській політичній теології може служити російська православна політична теологія – Московське Царство проголошується ромейським Царством (Москва – III Рим), претендуючи на

вселенський характер відображення Царства Небесного – так здійснюється метафізична постановка питання про Земне суще як образ Небесного прототипу [4, с. 30–31].

Постмодерна епоха характеризується зіткненням просторово-часових континуумів, представлених поняттями «перший, другий, третій і четвертий світ», і, відповідно, «I, II, III та IV Рим»: перший і другий світ, уособленням яких виступають США та СРСР / РФ, як і III та IV Рим (Москва і Вашингтон) сприймаються як духовні центри тяжіння сучасного світу. У ситуації американізації, вестернізації, конс'юмерізації релігії і політики слід відзначити також і деяку внутрішню об'єктивну даність таких процесів, як макдональдизація, кока-колонізація, барбізація, діснейлендизація, голлівудизація та сімсонізація світу, які маркують постмодерністський посыл сучасності.

Антимесіанський дискурс у РФ переважає над месіанським. У випадку обговорення російськими вченими месіанської тематики виразно проявляється її антиамериканська ангажованість, при цьому антиамериканізм ідеологічний нерідко постає у формі антиамериканізму релігійного. Російський месіанізм значною мірою заснований на «енергетичній презумпції», як образно висловився Т. Л. Фрідман, вважаючи, що характер сучасної епохи визначає Перший закон петрополітики, відповідно до якого рівень демократії зворотно пропорційний рівню цін на нафту [3]. У той час як месіанізм США носить головним чином інформаційний характер, месіанізм РФ багато в чому все ще енергетичний за своєю природою.

У Росії засновано Російський історичний інститут, російські літаки здійснюють патрулювання Льодовитого і Атлантичного океанів, констатована затребуваність православної літургії «від полюса до полюса» (як висловився К. Фролов про російське торжество віри). Духовенство різних конфесій виступає із заявами, що засуджують сталінські репресії, проте в російському суспільстві паралельно виникає мода на Й. В. Сталіна – критикувати його та мусувати тему репресій вважається непатріотичним. Концепт «Путін – новий Сталін» народжується ще на зорі путінської ери, адже у Сталіна також було мало часу і обмежений ресурс, але він скористався ним сповна, «прийнявши Росію з сохою, а залишивши з атомною бомбою», згідно з відомим висловом У. Черчілля.

Як перехід від Третього Риму до Третього Інтернаціоналу відображається прагнення до відтворення наддержавної спільноти, ідея В. Путіна про створення євразійської імперії, неакадемічна суб'єктивність в питаннях надання автокефалії, синдром тотального змови проти Росії та російського православ'я, панрусистські, панславистські і панправославні акценти в позиції Московського Патріархату, православна геополітика, заклики не допустити державної та церковної автаркії і капсулізації тощо. Зазначені тенденції в деякій мірі є сучасним аналогом

сталінського плану створення панправославної Європи, використання Кремлем та урядами «соціалістичного табору» екуменічного руху в політичних інтересах, інтелектуального антипротестантизму і американофобського / глобофобського дискурсу.

Список використаних джерел

1. Diamond, L., Plattner, MF., and Costopoulos, PJ., eds., 2005. 'World Religions and Democracy', Baltimore: *John Hopkins University Press*.
2. Duncan, PJS. 2000. 'Russian Messianism: Third Rome, Holy Revolution, Communism and after', L.: Routledge, Johnston, D., ed., 2003. 'Faith-Based Diplomacy: Triumping Realpolitik', N.Y.: *Oxford*.
3. Friedman, T., 2006. 'The First Law of Petro politics': *Foreign Policy*, April 25.
4. Андреева, ЛА., 2003. '«Политическая» теология христианства: феномен наместника Христа и наместническая модель сакрализации власти'. Автореф. дис... докт. филос. наук, М., 37 с.
5. Бражников, И., 2009. 'Необходим государственный культ Сталина', *Правая*, 30 декабря.
6. Бражников, И., 2008. 'Православная геополитика на постсоветском пространстве', Часть II, *Религия и СМИ*, 1 февраля.
7. Литвиненко, А., 2009. 'Знамена над кремлевскими башнями: кое-что к новой русской идеологии', *День*, №10, 24 января.
8. Палий, А., 2009. 'В споре Руси с Москвией победит Украина', *Религия в Україні*, 28 ноября.
9. 'Россия: глобализация – «замысел антихриста»', 2006, *Евразия*, 26 февраля.

References

1. Diamond, L., Plattner, MF., and Costopoulos, PJ., eds., 2005. 'World Religions and Democracy', Baltimore: *John Hopkins University Press*.
2. Duncan, PJS. 2000. 'Russian Messianism: Third Rome, Holy Revolution, Communism and after', L.: Routledge, Johnston, D., ed., 2003. 'Faith-Based Diplomacy: Triumping Realpolitik', N.Y.: *Oxford*.
3. Friedman, T., 2006. 'The First Law of Petro politics': *Foreign Policy*, April 25.
4. Andreeva, LA., 2003. '«Politicheskaja» teologija hristianstva: fenomen namestnika Hrista i namestnicheskaja model' sakralizacii vlasti («Political» theology of Christianity: the phenomenon of the vicar of Christ and the model of the sacralization of power)'. Avtoref. dis... dokt. filos. nauk, M., 37 s.
5. Brazhnikov, I., 2009. 'Neobhodim gosudarstvennyj kul't Stalina (State cult of Stalin is requires)', *Pravaja*, 30 dekabrja.
6. Brazhnikov, I., 2008. 'Pravoslavnaja geopolitika na postsovetskom prostranstve (Orthodox geopolitics in the post-Soviet space)', Chast' II, *Religija i SMI*, 1 fevralja.
7. Litvinenko, A., 2009. 'Znamena nad kremlevskimi bashnjami: кое-что к новой russoj ideologii (Banners above the Kremlin towers: something to the new Russian ideology)', *Den*, №10, 24 janvarja.
8. Palij, A., 2009. 'V spore Rusi s Moskoviej pobedit Ukraina (In the dispute between Russia and Moscovia Ukraine will win)', *Religija v Ukrai'ni*, 28 nojabrja.
9. 'Rossija: globalizacija – «zamysel antihrista» (Russia: globalization – «the intention of the antichrist»)', 2006, *Evrzija*, 26 fevralja.

* * *